

Політична культура та ідеологія

УДК 322

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15455867>

Пропаганда та смислові наративи Московського патріархату як зброя у війні проти України

Міненко Єгор Сергійович

доктор філософії у галузі політології, заступник голови ради молодих вчених,

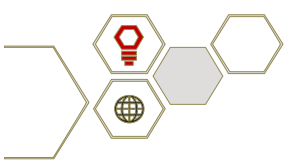
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7169-3252>**Прийнято: 06.05.2025 | Опубліковано: 18.05.2025**

Анотація. У статті досліджено роль Московського патріархату як ідеологічного інструменту гібридної війни Російської Федерації проти України. Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує елементи політичного аналізу, дискурсології, медіастудій та безпекознавства. Акцентовано увагу на сучасні теорії гібридної агресії, смислової війни та когнітивного впливу, що дозволяє простежити глибину проникнення проросійських релігійних ідеологем у суспільну свідомість.

Встановлено, що Московський патріархат не лише відтворює наративи «руського міра», а й активно сприяє їх емоційному впровадженню через канали релігійної комунікації, медіа, літературу та освітню діяльність. Особливу увагу приділено маніпуляціям міфом про «один народ», концепту «священної боротьби» та делегітимації Православної церкви України.

Проаналізовано феномен смислової війни як тривалої форми когнітивного впливу, що спрямована не лише на тимчасову дезорієнтацію, а на стратегічне перепрограмування ціннісних орієнтирів суспільства. Релігійна пропаганда діє

через емоції, страх, історичну міфотворчість, підмінюючи об'єктивне знання сакралізованими кліше.

Висвітлено процес послаблення позицій Московського патріархату в Україні після 2014 року, що стало результатом деколонізаційних тенденцій, переходу громад до ПЦУ, суспільної підтримки дерусифікації та розвитку критичного мислення. Підкреслено, що релігійна ідентичність у сучасному українському контексті дедалі більше ототожнюється з національною безпекою та культурним суверенітетом.

Зроблено висновок, що формування навичок критичного мислення та впровадження системної медіаосвіти є ключовими інструментами протидії російській смисловій війні. Обґрунтовано необхідність міжсекторальної співпраці держави, освіти, медіа та громадянського суспільства задля посилення інформаційного імунітету суспільства та збереження української ідентичності в умовах інформаційної агресії.

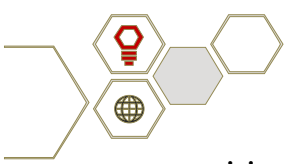
Ключові слова: *гібридна агресія, смислова війна, культурна ідентичність, критичне мислення, інформаційна безпека, суверенітет.*

Propaganda and semantic narratives of the Moscow Patriarchate as a weapon in the war against Ukraine

Minenko Yehor Sergiyovych

PhD Political Science, Deputy Chairman of the Council of Young Scientists,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7169-3252>

Abstract. *The article examines the role of the Moscow Patriarchate as an ideological tool of the Russian Federation's hybrid war against Ukraine. The methodological basis of the study is an interdisciplinary approach that combines elements of political analysis, discourse studies, media studies and security studies. Attention is focused on modern theories of hybrid aggression, semantic warfare and*

cognitive influence, which allows us to trace the depth of penetration of pro-Russian religious ideologemes into the public consciousness.

It is established that the Moscow Patriarchate not only reproduces the narratives of the ‘Russian world’ but also actively promotes their emotional implementation through channels of religious communication, media, literature and educational activities. Particular attention is paid to the manipulation of the myth of ‘one nation’, the concept of ‘holy struggle’ and the delegitimisation of the Orthodox Church of Ukraine.

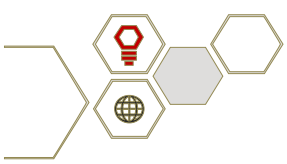
The author analyses the phenomenon of the war of meaning as a long-term form of cognitive influence aimed not only at temporary disorientation, but also at strategic reprogramming of the values of society. Religious propaganda acts through emotions, fear, and historical myth-making, replacing objective knowledge with sacralised clichés.

The article highlights the process of weakening the position of the Moscow Patriarchate in Ukraine after 2014, which was the result of decolonisation trends, the transition of communities to the OCU, public support for de-Russification and the development of critical thinking. It is emphasised that religious identity in the modern Ukrainian context is increasingly identified with national security and cultural sovereignty.

It is concluded that the formation of critical thinking skills and the introduction of systemic media education are key tools to counteract the Russian war of meaning. The author substantiates the need for intersectoral cooperation between the state, education, media and civil society to strengthen the information immunity of society and preserve Ukrainian identity in the context of information aggression.

Keywords: *hybrid aggression, semantic warfare, cultural identity, critical thinking, information security, sovereignty.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України особливої актуальності набуває вивчення релігійного чинника як інструменту гібридної війни. Московський патріархат,

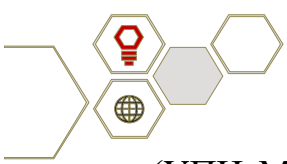
зокрема через структури Української православної церкви (МП), систематично використовується для поширення ідеологем, спрямованих на делегітимацію української державності, підлив національної єдності та формування проросійського світогляду. Релігійна риторика, що апелює до концепту «русского міра» та ідеї «одного народу», виступає складовою пропагандистської кампанії, яка поєднує політичні, духовні та інформаційні інструменти впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах дослідження було враховано актуальні наукові та публіцистичні джерела, що стосуються смислової війни та інформаційної безпеки. Зокрема, досліджено праці Артимишина П., Костюка О. [1], Галіва О. [2], Єрмоленка А. [3], Захаренка К. [4], Зеленіна В. [5], Каляндрук Т. [6], Кривди Н. [7], Марутян Р. [8][9][18], Почепцова Г. [12], Смолянюка В. [14], Терпищого С. [16], Чупрія Л., Настоящої К. [18] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження гібридної агресії, тематика використання релігійних структур як каналу когнітивного впливу залишається недостатньо вивченою у міждисциплінарному контексті. Зокрема, малодослідженими є механізми смислової війни, в якій релігія перетворюється на засіб формування нових ідентичнісних моделей, що суперечать національним інтересам України. Потреба в аналізі цього явища з урахуванням його впливу на безпекові, культурні та освітні політики зумовлює наукову значущість цієї проблеми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням статті є аналіз механізмів використання смислових наративів Московського патріархату як інструменту гібридної агресії Російської Федерації проти України, зокрема у контексті підливу національної ідентичності, делегітимації державності та формування ідеологічного впливу на суспільну свідомість через релігійні інституції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Російська Федерація системно використовує релігію як інструмент гібридної агресії проти України, зокрема через механізми впливу, пов'язані з діяльністю Російської православної церкви (РПЦ) та Української православної церкви Московського патріархату

(УПЦ МП). Релігійні інституції, що залишаються підпорядкованими Кремлю, виступають не лише духовними осередками, а й каналами поширення проросійських наративів, які підривають національну єдність України і сприяють формуванню хибного уявлення про «духовну спільність» українського та російського народів.

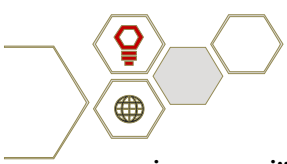
Як зазначає Т. Каляндрук, релігійний чинник у гібридній агресії Росії проти України є одним з визначальних. Окупанти, представники російської церкви намагаються активно впливати на людську свідомість за допомогою різних інформаційних технологій [6].

Ключовою тезою російської пропаганди є концепція «русского мира», що передбачає духовну, історичну та культурну єдність росіян, українців і білорусів під егідою РПЦ. Такий дискурс супроводжується твердженням про нібито «єдиний народ» і використовується для виправдання військових дій РФ на території України. На думку А. Єрмоленка, ідеологема «русского міра» є складником імперської політики Росії, спрямованої на відновлення контролю над пострадянським простором [3].

Теза про «один народ», що активно просувається російською пропагандою, становить серйозну загрозу інформаційній безпеці України, оскільки спрямована на підрив національної ідентичності та легітимності української державності. Цей наратив апелює до міфу про спільну історичну спадщину Київської Русі, мовну та культурну близькість, що подається як підстава для «природної єдності» росіян і українців.

Термін «світоглядний нацизм», запропонований архієпископами Православної церкви України у відкритому зверненні до Вселенського патріарха Варфоломія, влучно характеризує ідеологічну основу діяльності Московського патріархату в Україні [15].

Йдеться не лише про релігійну підпорядкованість, а про системне насадження цінностей, які виправдовують імперське панування, знецінюють українську ідентичність та сприяють виправданню агресії РФ як «священної боротьби» за духовні цінності. Московський патріархат, виступаючи мовником

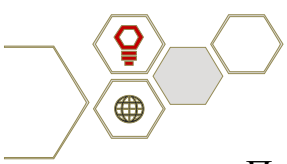
ідеології «руського міра», реалізує не стільки релігійну місію, скільки виконує функцію інструменту впливу, легітимізуючи війни, репресії й знищення національної самобутності інших народів під виглядом «захисту православ'я» [8].

Смислова війна є однією з найглибших форм інформаційного впливу, адже вона апелює не до фактів, а до світоглядних основ і ціннісних уявлень людини. Як зазначає Р. Марутян, смислова війна діє в когнітивному просторі. Саме тому релігія та ідеологія, будучи елементами колективної ідентичності, зберігають свій вплив протягом поколінь. На відміну від короткотривалих інформаційних атак, які базуються на емоційних реакціях, смислова війна закладає моделі сприйняття реальності через систематичне формування «правильних» сенсів [7].

Російська Федерація активно застосовує технології емоційного впливу в межах смислової війни, формуючи сучасні міфи. Ці міфи не є вигадкою у класичному розумінні – вони базуються на реальних фактах, які доповнюються навмисно сконструйованими судженнями, емоціями та символами, покликаними викликати відчуття гордості, спільності або страху. Наприклад, факт існування УПЦ МП трансформується в доказ «спільної духовної цивілізації», що нібито є історичною та моральною підставою для об'єднання народів під егідою Москви.

Маніпуляція емоціями в російській пропаганді має чітко структуровану мету – мобілізувати лояльність до Росії, виправдати військову агресію та делегітимізувати українську державність. Через популярні медіа, серіали, релігійні звернення та історичну міфотворчість Росія формує уявлення про себе як про «оплот традиційних цінностей» і «захисника віри», тоді як Україна зображується як жертва зовнішнього впливу або «заблудла частина» єдиного народу [18].

Така емоційно забарвлена дезінформація є особливо ефективною в умовах соціальної нестабільності, війни або культурної травми, коли критичне мислення послаблене, а суспільство шукає символічної опори. У результаті, міф про «руській мір» стає не просто інформаційним меседжем, а інструментом перепрограмування ідентичності [1].

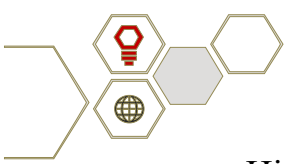
Попри багаторічні зусилля Кремля використовувати релігію як інструмент ідеологічного впливу, розмивання української ідентичності через церковні структури не мало системного успіху, хоча певні локальні ефекти були досягнуті. Українська православна церква Московського патріархату залишалася одним із основних провідників проросійських меседжів, просуваючи ідеї «духовної єдності» з Росією та ставлячи під сумнів автокефалію Православної церкви України [2].

Однак загальнонаціональні процеси деколонізації та переосмислення ідентичності, що посилювалися після 2014 року, а особливо після 2022 року, призвели до значного ослаблення релігійної присутності Московського патріархату в Україні. Перехід громад до Православної церкви України, суспільна підтримка дерусифікації та розширення просвітницької роботи у сфері релігійної ідентичності свідчать про здатність українського суспільства до опору маніпулятивним впливам.

Більше того, релігійна ідентичність дедалі частіше розглядається не як джерело зовнішнього впливу, а як складова національної безпеки та культурного суверенітету. Таким чином, хоча Кремль і намагався використовувати релігію як інструмент розмиття ідентичності, реакція українського суспільства продемонструвала достатній рівень стійкості та самозахисного потенціалу.

Критичне мислення виступає одним із найефективніших інструментів протидії російській пропаганді в умовах інформаційної війни, що ведеться проти України з використанням різноманітних маніпулятивних технологій. На відміну від пасивного споживання інформації, критичне мислення передбачає активну рефлексію, перевірку джерел, аналіз логічних зв'язків і усвідомлення емоційного контексту повідомлення [9].

Ці навички дозволяють громадянам розпізнавати дезінформацію, фейкові новини, міфологізовані історії та політичні меседжі, що транслиуються через телебачення, соціальні мережі, медіа, кінематограф тощо. Саме тому розвиток критичного мислення у населення, особливо молоді, є питанням не лише освітньої політики, а й національної безпеки.

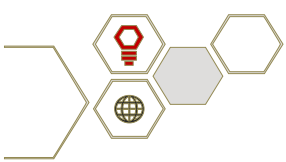
Нівеляція українського етносу є однією з фундаментальних цілей російської агресії, що реалізується не лише засобами військового вторгнення, а й через інформаційну, культурну та мовну експансію. Російська Федерація прагне зруйнувати унікальність української ідентичності, представляючи її як похідну від «великого російського народу».

Кремль активно використовує історичний ревізіонізм, щоб поставити під сумнів легітимність української державності. У статті «Про історичну єдність росіян та українців» Володимир Путін стверджує, що українці та росіяни – один народ, а українська ідентичність є результатом діяльності «австрійського генштабу». Цей наратив служить ідеологічним підґрунтям для агресивної політики Росії щодо України, спрямованої на заперечення її суверенітету та культурної самобутності [17].

Такий підхід має на меті позбавити Україну суб'єктності як окремої нації й перетворити її на територіальне та демографічне продовження Росії. З цією метою РФ веде цілеспрямовану політику знищення української мови, культури, історичної пам'яті та символічного простору – як на окупованих територіях, так і в міжнародному інформпросторі.

Цей процес супроводжується численними практиками культурного геноциду, що офіційно фіксуються міжнародними структурами, зокрема у резолюціях Парламентської асамблеї Ради Європи. В одній з таких резолюцій зазначено, що Російська Федерація використовує культурне очищення як зброю війни в межах своєї ширшої кампанії крайнього насильства, щоб заперечити існування іншої культурної ідентичності та стерти її історичні корені, цінності, спадщину, літературу, традиції та мову. Такі дії, як навмисне та систематичне знищення або розграбування культурної власності, розглядаються як воєнні злочини та злочини проти людяності, що свідчать про конкретний геноцидний намір знищити українську національну групу або принаймні її частину [13].

У контексті системного культурного геноциду, що здійснюється Російською Федерацією, особливого значення набуває формування стійкості українського суспільства до деструктивного інформаційного впливу. Зокрема,

розвиток медіаграмотності як інструменту критичного мислення є необхідною умовою для протидії пропаганді, маніпуляціям і наративам, спрямованим на розмивання національної ідентичності.

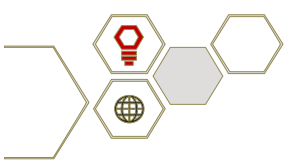
Ефективна організація медіаграмотності в українському суспільстві вимагає міжсекторального підходу, який передбачає залучення держави, освітніх установ, громадських організацій та медіа. Ключовим є системне впровадження медіаосвіти на всіх рівнях формальної освіти – від початкової школи до вищих навчальних закладів.

У межах цього процесу необхідно розробити інтегровані курси, спрямовані на розвиток навичок критичного аналізу інформації, виявлення маніпуляцій, розпізнавання фейків і вміння відрізняти факти від суджень. Особлива увага має приділятися підготовці педагогів, які володіють не лише теоретичними знаннями, а й практичними методиками навчання медіаграмотності в умовах цифрового суспільства.

Паралельно із формальним навчанням має активно розвиватися неформальний сектор – тренінги, онлайн-курси, просвітницькі кампанії, які адаптовані до різних вікових і соціальних груп. Досвід останніх років показує, що саме поєднання гнучких навчальних форматів і цільової сегментації аудиторій дозволяє досягти найбільшого ефекту.

Висновки. Московський патріархат виконує роль одного з ключових інструментів смислової війни проти України, впливаючи на суспільну свідомість через релігійні, історичні та емоційні наративи. Концепти «руського міра», «одного народу» та «священної боротьби» не лише виправдовують агресію Російської Федерації, а й сприяють формуванню спотворених уявлень про українську ідентичність, делегітимізуючи її на міжнародному та внутрішньополітичному рівнях. Релігійна пропаганда, будучи складником гібридної агресії, має довготривалий вплив завдяки апеляції до сакралізованих символів, історичної пам'яті та колективної травми.

Водночас аналіз вказує на зростання опору українського суспільства цим маніпуляціям через процеси деколонізації, релігійного переусвідомлення та

активне поширення медіаграмотності. Формування критичного мислення, зниження довіри до проросійських релігійних структур, перехід релігійних громад до Православної церкви України свідчать про наявність потужного внутрішнього імунітету до смислових вторгнень. Релігійна ідентичність дедалі частіше розглядається як складова інформаційної та національної безпеки.

Перспективи подальших досліджень передбачають глибший аналіз змісту релігійних меседжів, поширюваних через УПЦ МП, вивчення психологічних ефектів смислової війни на різні соціальні групи, а також розробку стратегій державної політики в сфері інформаційної безпеки, що враховують специфіку релігійного чинника в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел

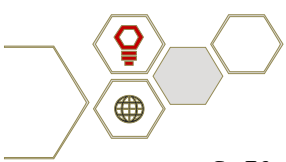
1. Артимишин П., Костюк О. Ідеологема «Русского міра»: виникнення, генеза, сприйняття в Україні: аналіт. доп. / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів 2019. 84 с.

2. Галів О. УПЦ (МП) і велика війна: дії московської церкви в Україні та чи стоїть питання її заборони. Радіо Свобода.
URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/uptz-mp-zaborona-zakon/32931544.html>

3. Єрмоленко А. М. «Русский мір» – ідеологія російського імперіалізму / Анатолій Єрмоленко // «Русский мир» як доктрина: витоки, загрози, методи : [збірник наукових праць / редкол.: А. М. Єрмоленко (голов. ред.) та ін.] ; НАН України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди. - Київ : [б. в.], 2021. - С. 15-26

4. Захаренко К. Проблеми формування ефективної державної інформаційної політики і освіта. Вища освіта України. 2018. № 4 (71). С. 44–49.

5. Зеленін В. В. Історичний міфодизайн як психотехнологія сучасної інформаційно-психологічної війни: базові постулати, завдання та структура міфотворення / В. В. Зеленін // Український психологічний журнал. - 2018. - № 1. - С. 58-73. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2018_1_7

6. Каляндрук Т. Гібридна війна і московське православ'я як загроза української державності. Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні : Зб. матеріалів круглого столу-дискусії, м. Тернопіль. 2022. С. 36–39. URL: https://m.tntu.edu.ua/storage/news/00004729/Zbirnyk-Religiynyy_chynnyk.pdf.

7. Кривда Н. Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни. LB.ua. URL: https://lb.ua/culture/2024/03/16/603487_chomu_vazhливо_govoriti_pro.html

8. КШДУ Media. «Церкви-шпигуни, Трамп і Путін, Росія атакує МІФАМИ» розбір з Реною Марутян / КШДУ media, 2025. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=275KyPXvTmA>

9. Марутян Р. Р. Інтелектуально-ресурсне забезпечення державного управління у сфері національної безпеки України : монографія. – Київ : ЦП «Компринт», 2020. – 410 с

10. Міненко Є. С. Розвиток інститутів інформаційної безпеки сучасної України як чинник суспільно-політичної стабільності : дис.. за спец. політологія. Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, 2024. 257 с.

11. Міненко Є. Вплив російської пропаганди на суспільно-державну стабільність України: аналіз методів та наслідків. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2023. № 3(69). С. 47–51. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-3\(69\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-3(69)-6)

12. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14501/2015-10-25-gibrydna-viyna-info-rmatsiyna-skladova/>

13. Резолюція 2558 (2024) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Протидія знищенню культурної ідентичності під час війни та миру» : Резолюція Парлам. Асамблеї Ради Європи № 2558 (2024). URL: <https://pace.coe.int/en/files/33685/html>

14. Смолянчук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. Політичні дослідження. 2021. № 1. С. 163–186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smolianiuk_natsionalna.pdf
15. Собор ПЦУ: «Русский мір» - це світоглядний нацизм - Релігійна правда. Релігійна правда. URL: <https://religionpravda.com.ua/?p=92318>
16. Терепищій С. О. Проблема медіаграмотності дорослого населення після повномасштабної російської агресії 2022–2023 років. Наукове пізнання: методологія та технологія. 2023. Т. 2, № 52. С. 45–51. URL: <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-2-6>
17. Українська правда. Путін опублікував українською статтю «про єдність росіян і українців». Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/07/12/7300282/>
18. Чупрій Л.В., Настоящая К.В., Марутян Р.Р. Культурні практики населення України під час війни. Аналітичний звіт. Київ. Видавництво «Міленіум», 2023. 220 с.